

Отримано: 28 лютого 2019 р.

Прорецензовано: 7 березня 2019 р.

Прийнято до друку: 11 березня 2019 р.

e-mail: oksanahural4@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-5(73)-123-126

Гураль О. Ю. Стиль мислення маргіналізованого персонажа постмодерністського роману: когнітивно-стилістичний вимір. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 5(73), березень. С. 123–126.

УДК 811.11'42-11

Гураль Оксана Юрївна,
Кандидат філологічних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка**СТИЛЬ МИСЛЕННЯ МАРГІНАЛІЗОВАНОГО ПЕРСОНАЖА
ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО РОМАНУ: КОГНІТИВНО-СТИЛІСТИЧНИЙ ВИМІР**

У статті застосовано когнітивно-стилістичний підхід до аналізу стилю мислення ментально девіантних персонажів-маргіналів, навколо яких розгортається сюжет постмодерністського експериментального роману. Застосовано поєднання лінгвостилістичного аналізу із теорією концептуальної метафори до тексту романів М. Аміса. Обґрунтовано використання терміна стиль мислення для апелювання до лінгвістичних виборів за якими стоїть світогляд, що відображає альтернативну концепцію уявного світу персонажем. Внаслідок застосування цього підходу розглянуто процес інтерпретації стилю мислення персонажа як ідіосинкратичного явища, виокремлено ряд стилістичних прийомів, наративних тактик та концептуальних моделей, що є ключовими для досягнення такого ефекту.

Ключові слова: стиль мислення, світогляд, концептуальна метафора, стилістична риса, наративна техніка.

Oksana Hural,
Doctor of Philosophy, Lviv Ivan Franko National University**MINDSTYLE OF A MARGINAL CHARACTER IN POSTMODERNIST NOVEL:
COGNITIVE STYLISTIC DIMENSION**

The paper discusses the phenomenon of a character mindstyle in postmodernist novels by a British writer M. Amis. Although the application of cognitive stylistic analysis has been extremely fruitful in recent years, the textual realization of mentally deviant characters in experimental novels has been given little attention so far. In postmodernist fiction the focus has been shifted to the characters which appear to be at the margins of social and mental norms, thus offering an alternative perspective onto the events of the fictional world. Such strategy also serves the purpose of defamiliarisation of the subject matter, thus evoking reader's interest.

The aim of the paper is to analyze the range of linguistic and stylistic means used by the author to achieve the effect of the mindstyle which implies an unorthodox worldview. This paper also draws on the theory of conceptual metaphor as methodological basis.

Within this research versatile stylistic means of author's verbal creativity are discussed, narrative tactics and strategies used in the process of creating the mindstyle of the characters which appear to suffer from amnesia ("Other People"), brain damage ("Yellow Dog"), dyslexia ("The Information"), phobias ("Dead Babies") are analyzed.

New important insights in this area of study might be provided by combination of cognitive poetic analysis and quantitative methods of corpus stylistics.

Key words: mindstyle, worldview, conceptual metaphor, stylistic feature, narrative technique.

На сьогодні застосування інструментарію когнітивної лінгвістики до процесу моделювання семантичного простору художнього тексту є евристичним методом дослідження, що полягає у висуненні гіпотез та їх обґрунтуванні шляхом застосування інструментарію теорії схем у поєднанні з теорією атрибуції з соціальної психології Дж. Кулпепера, теорії інтеграційних мереж, концептуальної метафори Е. Семіно, М. Фріман, а також інструментарію когнітивної граматики Л. Наттел для реконструкції свідомості персонажа художнього твору. У вітчизняних дослідженнях стани свідомості персонажа ставали предметом вивчення О.П. Воробйової, Л.Ф. Присяжнюк, Я.В. Бистрова у художніх творах різних жанрів.

Актуальність цього дослідження зумовлена об'єктом аналізу, а саме зображенням свідомості психічно девіантного персонажа-маргінала у текстах експериментальних романів британського письменника постмодерніста М. Аміса. Лінгвостилістичні та наративні прийоми втілення такої свідомості, що виявляють неортодоксальний стиль мислення та ідіосинкратичну концепцію світу є предметом лінгвокогнітивного аналізу у даній статті.

Матеріалом дослідження є тексти романів М. Аміса, де особливе бачення світу центральним персонажем лежить в основі сюжету ("Other People", "Yellow Dog") чи сприяє розвитку головної сюжетної лінії ("Dead Babies", "The Information")

Мета цієї статті – з'ясувати лінгвокогнітивну специфіку засобів об'єктивації свідомості ментально-девіантного персонажа у романах М. Аміса, передбачає розв'язання таких завдань: 1) з'ясувати філософське підґрунтя вибору персонажа-маргінала як предмету зображення; 2) обґрунтувати використання терміну **стиль мислення**; 3) окреслити інвентар лінгвостилістичних засобів та наративних технік опису стилю мислення персонажа; 4) запропонувати когнітивні моделі, що відображають окремі характеристики стилю мислення персонажа-маргінала. У дослідженні застосовуємо методику концептуального моделювання, а також контекстуально-інтерпретативного та стилістичного аналізу.

У плюралістичному ризомному постмодерному світі, як і у його вигаданому аналогові, світі тексту, стираються межі маргінального та нормального, а отже маргінальне змінює свій пограничний статус. Філософською основою такого підходу є стратегія **децентрації** започаткована постструктуралістами Р. Бартом, Ю. Крістивою, Ж. Дерридою, які скерували свої зусилля на знищення поняття центру, що є скупченням та символом влади. Відтак, це зає і поняття пануючої домінантної культури, що пов'язане з „подоланням бінарних опозицій як загального соціологічного порядку (центру і периферії у соціальній структурі, опозиції чоловічого/жіночого в гендерних студіях, метрополії та колонії в постколоніальних дослідженнях)” [2, с. 443].

Водночас аномальна психіка персонажа, що страждає від шизофренії, амнезії, наслідків травми мозку, дислексії, різноманітних фобій є прийомом реалізації стратегії дефамілізації дійсності, про яку вперше згадували ще російські формалісти на початку попереднього століття [5]. Метою зображення дійсності у такий альтернативний спосіб є заставити читача відчувати речі по-новому, знайоме у незнайомий спосіб, що має сприяти деавтоматизації читачької рецепції, здивувати читача, якого навряд чи легко здивувати на межі ХХ–ХХІ століть.

Відкритим залишається питання терміна на позначення об'єкта вивчення. Зараз поряд із поняттям свідомість персонажа використовують поняття „змінені стани свідомості” [3], „емоційні стани свідомості” [4]. У британських наукових розвідках на позначення екстеріоризації мисленнєвих процесів вживають поняття *mindstyle* (стиль мислення) [8,9]. Він був запропонований ще у 1977 році західним лінгвістом Р. Фаулером: „сумарно, послідовні структурні вибори, що узгоджуються у членуванні презентованого світу з певним шаблоном, породжують враження світогляду, який називаємо стилем мислення” [6, с. 76]. Перші дослідження цього феномену Р. Фаулера, Дж. Ліча та М. Шорта фокусувалися на вивченні лексичних та синтаксичних особливостей мовлення розумово відсталих персонажів та гомодієгетичних нараторів для з'ясування особливостей стилів їхнього мислення як „способу осягнення та концептуалізації уявного світу” [7, с. 187]. Дж. Ліч та М. Шорт запропонували шкалу від природних, неускладнених стилів мислення, до тих які „містять неортодоксальну концепцію уявного світу” [7, с. 189].

Визначення цього терміна набуває нового звучання у когнітивно-поетологічному підході: „стиль мислення стосується способів мовного відтворення конкретних концептуальних структур та когнітивних звичок, що характеризують індивідуальний світогляд” [9, с. 95].

Послідовний вибір синтаксичних структур, метафоричні висловлення, що вживаються у творі, створюють світогляд психічно девіантної людини, ідіосинкратичну ментальну репрезентацію певних ситуацій. Дислексія персонажа Марка (*“The Information”*), нездатність до прочитання слів есплікується графонами: *“So they somehow got through good (good, yood, goob), and did and again, and the again, and bad (dad, dab, bab), and toiled their way (boy was all right, for some reason) past went and eventually into, and staggered towards the penultimate the. Marco stared at the the word for perhaps a minute and a half. At that point Richard got out from underneath him”* [12, с. 195]. Семантика лексем *got through, toiled their way past, staggered towards* відображає труднощі у пересуванні, зусилля при прокладанні шляху до пункту призначення. Метафорична презентація проблеми представлена концептуальними моделями: *READING IS A DIFFICULT JOURNEY (“toiled their way past”, “staggered towards”); READING IS CONQUEST (“They were now staring at the fortress of word number two”)* [12, с. 195].

Амнезія протагоніста Мері Лем з роману *“Other People”* виливається у специфічний стиль мислення, що відображає обмежене володіння сучасними концептами, проявляється брак розуміння причинно-наслідкових зв'язків, тенденція до персоніфікації неживих об'єктів.

Свідомість персонажа на початку твору є, образно кажучи, „чистим аркушем” (*tabula rasa*), всі об'єкти навколишнього світу є новим досвідом для Мері: *“...she looked for clues inside her head. What was in there? Her mind went on for ever but contained nothing, like a dead sky”* [11, с. 14]; *“The door was a puzzle she speedily solved”* [11, с. 15]; *“The streets were full of display, of symbols whose meaning was coolly denied to her”* [11, с. 16].

Для стилю мислення Мері Лем характерними є такі ознаки:

– явище недостатньої лексикалізації має місце при спробі персонажа звернутися до об'єктів навколишнього світу. Автомом використано стилістичний прийом – перифраз. При нарації від третьої особи, фокалізатором є Мері Лем. Відсутність засобів номінації буденних речей та явищ у лексиці персонажа зумовлює дескриптивний спосіб звертання до них та свідчить про відхилення від норми. До прикладу, взуття – *“the devices on her feet”* [11, с. 15], рот – *“a hole in her head”* [11, с. 28], автомобілі – *“the trolleys, numberless and variegated, queueing and charging along the wide central lanes in vaporous, indocile packs”* [11, с. 15], зроза – *“the trolleys of the sky warped downwards towards the earth”* [11, с. 17], птахи – *“small but influential creatures were screaming at her from above”* [11, с. 21], річка – *“the turbid tract”* [11, с. 32], музика – *“the wall of sound came and went at you very cleverly, with deceptively brief intervals, never giving you time to rearrange your thoughts”* [11, с. 36], телебачення – *“a window with everything happening on the other side”* [11, с. 51]. В таких означеннях прослідковуємо концептуальні метафори: *THE THUNDER IS (THE RUMBLING) OF TROLLEYS OF THE SKY, MUSIC IS THE WALL OF SOUND, TELEVISION IS A WINDOW; чи акцентуацію кількох найважливіших з точки зору персонажа персонажа атрибутів;*

– алогічність висновків, ідіосинкратична категоризація: *“There were six kinds of people outside. ... People of the fourth kind were men who couldn't get their hair right, some using hardly any at all, others smothering themselves with the stuff, and still others who actually wore theirs upside down – the matted face climbing towards a great globed chin of naked scalp. They seemed to think that this was all right”* [11, с. 16];

– експліцитність когнітивних процесів персонажа: *“A man who combined the attributes of being very small and very big peered out”* [11, с. 32]. Прийом переліку використаний для профілізації у фрагменті: *“So on top of all this and one way or another, Mary learned a little about glass, desire, voodoo, peace, lotteries, libraries, labyrinths, revenge, fruit, kings, laughter, despair, drums, difference, castles, change, trials, America, childhood, cement, gas, whales, whirlwinds, rubber, oblivion, uncles, control, autumn, music, time”* [11, с. 57];

– нездатність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями: *“Other streets were owned, collectively and with civic pride, by their buildings, the houses: these were in the interests of quiet, and their air was still”* [11, с. 28];

– персоніфікація психічних та фізичних явищ, внаслідок відсутності фрейму для взаємодії з ними, може бути відтворена шляхом спільної формули *“X” IS A LIVE BEING: MEMORY IS A LIVE BEING: “She assumed that that was what memory was doing to her”* [11, с.21]; *OVERCOAT IS A LIVE BEING: “(Mary had an overcoat, one of Sharon's. It had an orange check and was permanently damp. It lived in her wardrobe. Mary didn't like it, and it didn't like Mary much either)”* [11, с.133]; *MONEY IS A HUMAN BEING: “Money had recently done something unforgivable: no one seemed to be able to forgive money for what it had done”* [11, с. 57];

– ідіосинкратичні когнітивні метафори, свідчать про те, персонаж Мері Лем є швидше об'єктом впливу зовнішніх сил, а не суб'єктом прийняття рішень. *LIFE IS SEA: “She thought: I mustn't go out too deep in life. I must stay in the shallows. I must keep to the surface. It's too easy to go under, and too hard to get up again”* [11, с.70]; *MONEY IS A THING* (при експлікації концепту-

альної метафори застосовано прийом дефігуралізації, що передбачає реалізацію прямого значення компонентів словосполучення “to lose memory”): “*She wondered what happened when you lost it, your memory. Where did it go, and was it lost for good or were you meant to be able to find it again?*” [11, с. 21].

Психічні наслідки **травми мозку**, яка спричиняє зміну особистості та сприяє уподібненню персонажа до тварини, є предметом аналізу в процесі реконструкції стилю мислення персонажа Ксана Мео з роману М. Аміса “Yellow Dog”. A MAN IS AN ANIMAL є ключовою когнітивною метафорою, що визначає особистісні зміни персонажа Ксана Мео. Відтак, виокремлюємо такі атрибути на підтвердження цього судження:

– демаркація власної території: “*Elsewhere he left traces of himself around the house, like messages sent from one animal to another. A sock, a vest, a pair of underpants, on the stairs, in the sitting-room – but also his wastes, his emanations. ... there were flannels, scraps of tissue paper, wadded with mucus and earwax, and little middens of nail-clippings, leavings, peelings*” [13, с. 92];

– звуження відчуттів до імпульсів: “*My room, Xan thought... Outside is cold, but my room is warm, but my fridge is cold...*” [13, с. 93]; “*He was the slow-eyed crocodile who has watched and waited, who has watched and waited long enough*” [13, с. 242].

– *посттравматичний сатуріазис, неперепірливість щодо наркотику*: “*Post-Traumatic Satyriasis. It had to do with the hypothalamus and the release of testosterone. Tilda said there was a drug you could give him (or put in his coffee): cyproterone acetate. The trademark was Androcur*” [13, с. 133];

– прагнення помсти через свій фізичний стан: “*But now he was a cripple: a cripple who was spoiling for war*” [13, с. 97].

– відчуття вразливості, страх зовнішнього світу: “*Outside was for healthy people, and he didn't go there. Even his visits to the mailbox at the end of the front garden (a distance of fifteen feet) took him to the brink of a chaotic immensity. It made his face flicker. Outside was the thing which is called world*” [13, с. 96];

Агресія, схильність до насильства, втілюється повтором лексеми “hurt” (квантитативна профілізація): “*Whoever hurt me, he thought (all day long), I will hurt. Hurt more, hurt harder. Whoever hurt me, I will hurt, I will hurt*” [13, с. 40]; “*He could feel the violence hormones still squirrelling around in him: voluptuous killers of pain and reality*” [13, с. 228].

Відтак, доцільною є модифікація концептуальної метафори: A MAN IS AN ANIMAL → A MAN IS A WOUNDED ANIMAL.

Внаслідок травми персонаж стає соціофобом і може становити загрозу оточенню, своїм дітям зокрема. Психічна патологія персонажа втілюється у когнітивних метафорах MURDER IS PROTECTION; RAPE IS PROTECTION: “*But it was when he was alone in the flat at night that he really did his work with the little girls. I can't protect them. They're mine, and I can't protect them. So why not rend them? Why not rape them? You can live as an animal lives, and he thought, he knew, now, why an animal would eat its young. To protect them – to put them back inside*” [13, с. 216–217].

Додатковим засобом втілення стану ментальної неадекватності персонажа є концептуальна метафора A MAN IS A FALTY MACHINE: “*a large vehicle, stationary but locked in a high gear, and the stick would be flailing and juddering in its attempt not to stall*” [13, с. 137].

Таким чином, посттравматичний стан Ксана Мео, зображений автором шляхом уподібнення поведінки персонажа інстинктам тварини. Концептуальні метафори: A MAN IS A WOUNDED ANIMAL, A MAN IS A FAULTY MACHINE є ключовими для розуміння стилю мислення персонажа.

Різноманітні абсурдні **фобії** є притаманні головним персонажам роману “Dead Babies” М. Аміса. До прикладу, страх втратити зуби визначає поведінку персонажа Жіля Колдстріма. Появі фобії передують трагічний випадок в юності: сільські хлопці вибивають Жілю зуби за його одностатевий зв'язок із сином садівника [10, с. 123]. Втіленням фобії Жіля є зуби його матері, а також сама матір, що страждає від маніакально-депресивного психозу. При експлікації схеми автору вдається профілізувати цю рису за допомогою ретельної деталізації стану зубів матері, з використанням медичної термінології (“eye-tooth”, “frontals”, “molar”, “incisors”, “E1”, “masticator”), а також метафоричних порівнянь: “*Gile's mother's mouth comprised, from left to right, a taping upper eye-tooth which eroded a millimeter a year into the black pool of her gum socket, two long wedge shaped frontals which overlapped like tightly-crossed fingers, a retreating bead of crushed molars, a lower incisors yellow as sunshine off dusty glass, an E1 that resembled a squat, burntout matchstick, and a lonely lopsided masticator which jutted out between her lips even when they were closed*” [10, с. 121]. При цьому має місце стилістичний прийом персоніфікації, що втілюється у когнітивній метафорі MOTHER'S TEETH ARE LIVE BEINGS: “*They came on him interminably, the bits and pieces behind some recrimination or entreaty or kiss. At night they creaked down the long corridor to his room and ushered through the door as expectant as saddening dreams*” [10, с. 121].

Протягом всього роману психоемоційна реакція персонажа на слово “teeth” зумовлює раптовий обрив висловлювання, **апосіопезис** [10, с. 46, 61, 211]: “*The sudden ringing gives me such a fright sometimes. I thought I might fall over one of these days and knock out ...*” [10, с. 46]; “*Once again Giles glazed over. “She's got ... it's just her...” Giles was going to say “false teeth”.*” [10, с. 61]. Страх втратити зуби зумовлює специфічну звичку: “*He was off solids at the moment*” [10, с. 123], залежність – Жиль харчується лише алкогольними напоями [10, с. 18, 63, 135, 162–163]. При найменшому натяку чи погрози завдати шкоди зубам Жиль шедро платить [10, с. 41, 159], відкуповуючись у такий спосіб від небезпеки втратити свої крихітні вставні зуби: “*Andy, he said. If you do decide to hit me, don't hit me in the face, please. All right? Anywhere, but not in the face. I'll pay you not to...*” [10, с. 159]. Погрози вибити зуби закінчуються психосоматичною реакцією, панічний страх супроводжується рвотою [10, с. 113], втратою свідомості [10, с. 163–164] і врешті стає причиною самогубства [10, с. 214].

Таким чином, можна стверджувати, що для створення стилю мислення психічно девіантного персонажа постмодерністського роману М. Аміса застосовується конвергенція лінгвостилістичних прийомів та нарративних тактик, які сукупно створюють враження особливого світогляду притаманного персонажу-маргіналу. Запропоновані концептуальні метафори втілюють особливості ментальних процесів таких персонажів.

Перспективою подальшого дослідження текстової реалізації свідомості персонажа є поєднання квалітативного аналізу з квантитативними методиками корпусної стилістики для верифікації результатів дослідження.

Література:

1. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / пер. с фр., послесл. и примеч. Е. А. Самарской. Москва: Республика. Культурная революция, 2006. 269 с.
2. Постмодернизм. Энциклопедия / за ред. А. А. Грицанова, М. А. Можейко. Минск: Интерпрес-сервис; Книжный дом, 2001. 1040 с.
3. Присяжнюк Л. Ф. Змінені стани свідомості: лінгвістичний вимір. *Науковий вісник КНЛУ. Серія Філологія. Педагогіка. Психологія*. Вип. 22, 2011. С. 59–64.
4. Собчук О. В. Переосмислення понять наративності, персонажа і фокалізації в сучасній когнітивній наратології. Магістеріум. *Літературознавчі студії*. 2012, Вип.48. С. 108–113.
5. Шкловский В. О теории прозы. Москва: Советский писатель, 1983. 382 с.
6. Fowler R. Linguistics and the Novel. London and New York: Methuen, 1977. 145 p.
7. Leech G. N. Short M. Style in Fiction: a linguistic introduction to English fictional prose. Pearson Educational Ltd, 2007. 404 p.
8. Nuttal L. Mind Style and Cognitive Grammar. Language and Worldview in Speculative Fiction. Bloomsbury Publishing, 2018. 224 p.
9. Semino E. A Cognitive stylistic approach to mind style in narrative fiction / Cognitive Stylistics: Language and Cognition in text analysis / ed. by E. J. Culpeper. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins B.V., 2002. P. 95–122.

Джерела ілюстративного матеріалу:

10. Amis M. Dead Babies. Vintage, 2004. 224 p.
11. Amis M. Other People: A Mystery Story. Penguin Books, 1982. 207 p.
12. Amis M. The Information. Flamingo: HarperCollinsPublishers, 1996. 494 p.
13. Amis M. Yellow Dog. London: Jonathan Cape, 2003. 340 p.